

PERSPEKTIVE RAZVOJA NAŠE NARAVOVARSTVENE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

DEVELOPMENTAL PERSPECTIVES OF OUR NATURE CONSERVATION EDUCATION

Boštjan ANKO

Diskusijski prispevek

Prejeto/Received: 18.2.2011

Sprejeto/Accepted: 14.6.2011

Ključne besede: ohranjanje narave, izjava o poslanstvu, pomen vzgoje in izobraževanja, program vzgoje in izobraževanja, interdisciplinarnost, zagovorništvo narave

Key words: nature conservation, mission statement, importance of education, programme of education, interdisciplinarity, nature advocacy

1. PREDGOVOR

Imamo Zakon o ohranjanju narave (ZON), za katerega nekateri trdijo, da je dober; mene pa v njem (poleg marsičesa drugega) kot učitelja hudo moti nesorazmerje med učenjem (po SSKJ »spodbujanjem, opozarjanjem, ki povzroči, da kdo pridobi določeno pozitivno lastnost«) v najširšem pomenu besede in kaznijo (po SSKJ »kar je določeno za kršilca kakih norm, zahtev«) kot sredstvom za ohranjanje narave. Varstvo narave je vendar stvar človekovega etičnega odnosa do nje in etike ne posreduješ z gorjačo, ampak z besedo.

ZON namenja izobraževanju in ozaveščanju natančno pet vrstic v enem stolpcu, kazenskim določbam pa stran in pol (ZON-UPB2, čl. 94, 117). Potemtakem naj bi bila za ohranjanje narave kazen (če štejemo le vrstice v zakonu) vsaj 40-krat učinkovitejša od vzgoje, izobraževanja in ozaveščanja. Pa vendar pravnomočnih obsodb na osnovi kazenskih določb zakona v njegovih enajstih letih praktično ni bilo.

Kaj torej varuje naravo v tej državi? Strah pred kaznijo ali zavest, kaj je prav in kaj ne? Tretje možnosti ni, zato bi bilo prav, da stroka razmisli o svoji strategiji učenja: počasi, na široko in strpno. Tole naj bi bil le prispevek k začetku takega razmišljanja.

2. UVOD

So vede, ki so že od nekdaj nepogrešljivi in nesporni gradniki zahodne kulture, in so vede, ki se porajajo iz spoznanj ob bivanjskih vprašanjih sodobnih družb.

Nekoč je lovec o svojem preživetju razmišljal v časovnih okvirih, ki jih je zamejevala naslednja lakota. Lačni del človeštva tako razmišlja še danes. Tisti drugi del naj bi začutil dolžnost, da razmišlja o preživetju vse vrste v mnogo širših časovnih okvirih. Ob tem se porajajo tudi vprašanja o načinu in ceni tega preživetja: naj bi na koncu človeška vrsta preživela sama, ali ji posebni položaj nalaga tudi posebno odgovornost do vse ostale narave?

Tako se rodi naravovarstvo - veda o preživetju, utemeljena na vrednotah in etičnih ozirih. Vrednote pa se spreminjajo in etični oziri po mnenju mnogih človeka omejujejo. Če naj naravovarstvo postane nesporni gradnik neke sodobne kulture, potrebuje jasno doktrino. Ta se oblikuje z vsakodnevnim delovanjem (prakso), raziskovanjem in učenjem. Zlasti slednje je posebej pomembno: usmerjalo naj bi tako prakso kot raziskovanje in v dani družbi ustvarjalo naravovarstvu prijaznejšo klimo hkrati.

Kako človek postane in ostane naravovarstvenik?

Varovanje narave je poklic v pravem pomenu besede. Nenavaden poklic. Kdor diplomira iz matematike, geologije ali germanistike, ostane matematik, geolog ali germanist vse življenje, pa naj počne s pridobljenim znanjem kar hoče. Ko pa se človek pri svojem delovanju enkrat opredeli kot naravovarstvenik, se je zavezal nekemu kodeksu, ki ga ne more več prelomiti.

V začetku je bil naravovarstvenik vsak, ki je naravo resnično in dejavno ljubil: romantik, ki ga vsakdanji obstoj ni vodil v neposredne konflikte z interesi narave, mlad idealist, ki teh konfliktov še ni doživel, ali nekdo, ki se je pred medčloveškimi zdrahami zatekel na to na videz zatišno področje.

Ko so se konflikti med človekom in naravo množili in poglobljali, samo ljubezen do narave ni več mogla biti edini pogoj, da je nekdo postal in resnično ostal varuh narave.

Tako varstvo narave že dolgo ni več le gibanje (prim. Peterlin 1998), ki temelji samo na plemeniti ideji zaveze z naravo, marveč nova znanstvena disciplina, oprta na ustanove, pravno regulativo, mednarodno dogajanje, na civilno družbo in seveda na njej lastno raziskovanje in učenje.

Varstvo narave je za posameznika in za družbo področje konfliktov vrednot in morda še v večji meri etičnih konfliktov. Kot tako je (kakršenkoli že) del dane družbe in zato je njegova odzivnost na družbene danosti nujna sestavina njegove strategije - ne da bi se pri tem odmikalo od temeljne doktrine.

Naravovarstvo gledamo predvsem kot prizadevanje za človekov spoštljivi in odgovorni odnos do narave, ki smo ga potrebni vsi - laiki in strokovnjaki. Zato čudi, da je področje naravovarstvenega učenja v naši zakonodaji in programskih dokumentih obravnavano tako skromno.

ZON govori o vzgoji, izobraževanju in ozaveščanju le v dveh vrsticah člena 94(2), ki zadeva nacionalni program varstva narave. Ta naj bi vseboval usmeritve za »vzgojo in izobraževanje na področju ohranjanja narave« in za »ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja narave«. Izobraževanje omenja le še v členu 117(3) (naloge Zavoda RS za varstvo narave) v treh vrsticah, kjer je med nalogami ZRSVN navedeno: ... »sodeluje pri pripravi izobraževalnih programov o ohranjanju narave na vseh ravneh izobraževanja«. Vzgoja, omenjena v čl. 94(2), je torej tu že izpadla. Čigava dolžnost je? Kot učitelj verjamem, da je vzgoja (skupaj z izobraževanjem) veliko pomembnejši del varstva narave, kot nakazuje zakon. Na učinke izobraževanja gledam realno: med »vedeti«, »verjeti« in »storiti« je prav tolikšen razkorak kot med »izobraževati« (po SSKJ »načrtno razviti sposobnosti in seznaniti z dosežki različnih področij človekove dejavnosti«) in »vzgajati« (po SSKJ »duhovno in značajsko oblikovati«). Védenje samo še ne spreminja ravnanja. Potrebno je še nekaj več. Zato v tej ohlapni formulaciji pogrešamo marsikaj. »Sodeluje« - s kom? Kakšnih »izobraževalnih programov« - formalnih, neformalnih, vseživljenjskih? Kaj so nerodno formulirani »izobraževalni programi o ohranjanju narave«? Naj bi zadevali pomen ohranjanja, vzgojo za ohranjanje, načine ohranjanja, vse od tega - ali nič?

Podobno je z naslednjo točko istega odstavka, ki govori, naj ZRSVN »skrbi za ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja narave«. Tudi ozaveščanje (po SSKJ »povzročanje, da kdo kaj spozna, se česa zave«) je le prvi korak do etičnega ravnanja. Kdo in kako pa bo vzgajal naše javnosti? In potem: v čem je »pomen ohranjanja narave«? Cel zakon ne spregovori o tem - ne z besedo in še manj v duhu, Zavod pa naj bi o tem sam prepričeval in prepričal mnogokrat brezbrizne, celo sovražne javnosti?

Nič jasnejša ni slika, ki jo daje obravnavanje naravovarstvene vzgoje in izobraževanja v Nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012 (NPVO 2005-2012).

Razprave vredna je že dokaj unikatna rešitev, po kateri je v ta dokument vključen nacionalni program varstva narave na skromnih šestih straneh od skupno sedemdesetih (Resolucija... 2006). Take rešitve ne predvidevajo ne 48. člen Zakona o varstvu okolja (ZVO) iz l. 1993, ne 94. čl. ZON iz l. 1999 niti čl. 94 ZON iz l. 2004, ampak le čl. 35(3) ZVO iz l. 2006, komaj štiri mesece starejši od NPVO 2005-2012.

Če ima varstvo narave probleme z razpoznavnostjo, se ti očitno začno že v matičnem resorju. Mogoče je trditi, da je varstvo narave v program varstva okolja okorno in pomanjkljivo vključeno na politični pritisk, ne pa strokovno utemeljeno.

Navsezadnje Slovenija še vedno nima strategije varstva narave, ki bi po vsej logiki morala biti osnova pri nastajanju ZON in jasna usmeritev na vseh področjih naravovarstva - še posebej na področju učenja.

Nacionalni program varstva narave med cilji in usmeritvami res omenja »vzgojo in izobraževanje na področju ohranjanja narave« in »ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja

narave«, vendar je to zadnja omemba vzgoje. Očitna je tudi asimetrična poudarjenost učenja o pomenu biotske pestrosti - na račun naravnih vrednot in seveda celotne narave. Kar zadeva naravovarstveno učenje, program spregleduje potrebo po usklajenem obravnavanju naravovarstva na vseh stopnjah izobraževanja. Med nosilce institucionalnega delovanja varstva narave ne uvršča šol (oz. Zavoda za šolstvo), izrecno pa poudarja potrebo po širitvi stroke varstva narave na univerzitetni ravni.

Na uvajanje bolonjskega sistema študija, ki je bilo v tistem času na višku, se program ni odzval niti ne daje konkretne pobude za strukturiranje naravovarstvenega učenja.

3. NEKAJ VPRAŠANJ ŽIVEGA NARAVOVARSTVA

Kot veda, vpeta v neko kulturo, se mora naravovarstvo nenehno spraševati: »Kje smo?«. To je treba jemati zelo dobesedno. Smo pač v družbi brez vrednot v kriznem času. Nič mesijanskega ni v tej ugotovitvi. Zaradi vpetosti v to kulturo bi naša stroka morala imeti odgovor tudi na dani trenutek. Druga stran ga je že našla: projekte z izgotovljeno dokumentacijo in zagotovljenim denarjem naj bi bilo mogoče umeščati v prostor hitreje in lažje.

Pri tem se postavlja nekaj vprašanj, na katera si mora nenehno odgovarjati vsaka živa znanost:

1. Kaj sem?
2. Kaj je smisel mojega obstoja?
3. Kaj je cilj mojega delovanja?
4. Kakšno je moje mesto med drugimi znanostmi?
5. Kakšna je moja prihodnost?

To so preprosta vprašanja, pa vendar bi bilo na področju našega ohranjanja narave marsikaj drugače, ko bi ne nehali iskati odgovorov nanje in ne nehali iskati soglasja o njih. Brez tega je namreč nemogoče razmišljati o prihodnjem razvoju stroke.

ad 1) Kaj je naše varstvo narave?

V iskanju odgovora to vprašanje nujno razpade na dve: a) Kaj je varstvo narave danes? in b) Kaj naj bi varstvo narave bilo?

Mogoče je reči, da so okviri, ki jih ohranjanju narave postavlja naš veljavni zakon, preozki, samoomejujoči:

- Ohranjanja (vse?) narave ni mogoče omejiti zgolj na ohranitev biotske pestrosti in na varstvo naravnih vrednot.
- Za katero biotsko pestrost gre? Včerašnja, današnja, naravno, antropogeno, funkcionalno, na kateri ravni?

- Po kakšnih kriterijih in merilih so (bile) opredeljene naravne vrednote? Kako konsistentno?
- Zakaj naš sistem varstva priznava le materialne vrednote in ne tudi tradicionalnih nematerialnih (n. pr. lepote, divjine, ohranjenosti)?
- Zakaj pestrost sama po sebi ni vrednota? Vrednotenje, vrednote in etične dileme, ki jih spremljajo, so pač osrednja vprašanja varstva narave. Kaj je torej pestrost?
- Zakaj zakon (hote?) spregleduje očitno dejstvo, da je osrednja točka naravovarstvene dejavnosti človek, ki drugo naravo varuje pred človekom - za človeka?

Razmislek o osnovni filozofiji Zakona o varstvu narave ponuja nekaj zanimivih zaključkov:

- Zakon ne zagotavlja varstva vse narave, ampak le tistega, kar je človeku (kakorkoli) vredno.
- Način, kako naj bi vredno naravo varovali, po duhu spominja na pionirska obdobja varstva narave, ko je varstvo dejansko kot gibanje aktivistično reagiralo na različne ekscesne situacije. Po več kot sto letih razvoja naravovarstvena misel prerašča to perspektivo obleganca. Naravovarstvo že dolgo ne bi smelo biti več črna kronika dialoga med človekom in naravo, ampak bi moralo razvijati vnaprejšnja pravila tega dialoga.
- Defenzivna drža naravovarstva, ki se vleče od začetkov do danes, se je oblikovala od ene izgubljene bitke do druge. Stroko je postavila v težaven položaj. Izrinila jo je na rob dogajanj in ji zaradi nastopanja v ex post situacijah, ko ni bilo več česa reševati ali rešiti, v javnosti vtisnila pečat neučinkovitosti. Po drugi strani ji zaradi praktično neobstoječega in še neustrezno usmerjenega raziskovalnega dela zmanjkuje prepričljivih argumentov, kadar nastopa proti neutemeljenim »razvojnim« posegom v naravo.
- Sodobno utemeljeno varstvo narave naj bi torej trasiralo pravila dialoga med človekom in naravo: popisovanje odličnih delov narave pač še ni vse varstvo narave. To prej sodi v temeljno naravoslovje. Ključno vprašanje ostaja, kako te dele ohraniti - in kako ohraniti vso naravo. To pa zahteva znanja, ki segajo onkraj naravoslovja na področja filozofije, psihologije, prava, ekonomije, komunikologije, andragogike, didaktike... Koliko strokovnjakov takih profilov imamo zaposlenih v stroki in koliko teh znanj imajo/mo tisti, ki si že leta prizadevajo/mo za ohranjanje narave?

Ko razmišljamo o izobraževanju za katerokoli stroko, mnogokrat pogrešimo, ker jo gledamo iz današnje perspektive, ki je dedinja včerajšnjega spoznanja. Pri tem zmotno predpostavljamo, da je to spoznanje ustrezno kodificirano v zakonih in da bo namen izobraževanja dosežen, če bodo strokovnjaki usposobljeni zagotoviti delovanje trenutno veljavnega zakona.

ad 2) Kaj je smisel obstoja varstva narave?

Vso zgodovino varstva narave obeležujejo prizadevanja, kako pred človekom rešiti del narave, ki ga je nekdo drug spoznal za vrednega. Vrednote dedov pa niso nujno vrednote vnukov.

In tako se varstvo narave nenehno vrti okrog nerešenega vprašanja, kaj in zakaj je vrednota - namesto da bi varovalo naravo, vso naravo. Morda se zdi ta pomisel utopična, pa vendar - ali smo sploh resno razmislili o njej? Če bi naravo kot celoto sprejeli kot vrednoto, bi svoj odnos do nje vrnili na raven preprostih animističnih ljudstev, ki se zavedajo svoje odvisnosti od nje. S tem bi narava in naše razmerje do nje v naših vsakodnevnih podjetjih vsekakor zavzela bistveno drugačno mesto. Kaj ni to navsezadnje končni smisel varstva narave?

Po drugi strani imamo namesto modernega animizma sistem, ki predpostavlja ohranjanje nedefinirane biotske pestrosti in varstvo blizu 15.000 uradno proglašanih naravnih vrednot (Berginc in sod. 2007). Sistem tudi v popravljeni obliki (Pravilnik o spremembah Pravilnika... 2010) in v nekoliko skrčenem obsegu ustvarja videz eksaktne objektivnosti - ampak bodimo pošteni: je realnost delujočega obstoja takega sistema kaj manj utopična kot varovanje vse narave?

Realni smisel obstoja idealnega današnjega in v še večji meri prihodnjega varstva narave je gotovo na sredi med tema dvema sistemoma, pri čemer prvi poudarja kaj doseči, drugi pa kako. Sodobna civilizacija gotovo ne bo reševala vprašanj svojega odnosa do narave na način preprostih animistov, prav tako gotovo pa potrebuje več spoštljive odgovornosti do nje. To bo dosegla s temeljitejšim poznavanjem in ohranjanjem ne le turistično najzanimivejših delov narave, v kar se njeno vrednotenje včasih nevarno nagiba, marveč tudi tistih naravnih virov in procesov, ki ji omogočajo človekov vsakodnevni obstoj. Verjetno jih za Slovenijo ne bi bilo več tam okrog 15.000, le poznali bi jih bolje in se bolj zavedali svoje odvisnosti od njih - na lokalni, nacionalni in svetovni ravni.

Pravi smisel našega današnjega (in še bolj prihodnjega) varstva narave naj bi torej ne bil v (neuresničljivem) varovanju nepregledne množice tako ali drugače odličnih ali ogroženih naravnih vrednot, ampak v ustvarjanju novega, splošno sprejetega spoštljivega odnosa do narave kot ene same vrednote. Visok cilj - ampak kdo ima alternativo?

ad 3) Kaj je cilj delovanja sistemov varstva narave?

Osnovni cilj vsakega naravovarstvenega ukrepanja ni samo v ohranitvi danega dela narave, temveč tudi v hotenju, da bi se dani ohranjajoči vzorec razmišljanja in ravnanja utrdil in pomnožil: razširil na podobne primere tudi v prihodnje. Da bi bil izid vsakega konflikta nauk za prihodnost.

Ob ohranjanju dela narave naj bi se torej spreminjal tudi človekov odnos do narave kot celote.

Doseganje tega osnovnega smisla varstva narave bo zahtevalo tektonske premike v človekovem odnosu do nje. Priznanje intrinzičnih pravic do obstoja - tako vse narave kot njenih

delov - nikakor ne zanika človekove pravice, da jih uporablja razumno in odgovorno. Razumno v okvirih trenutnega védenja in odgovorno do narave in do svojih potomcev: negovalno.

Gildemeister (1976) s pojmom »nega« tudi v dosednji človekov odnos do narave, v katerem prevladujeta »raba/razvoj« in »vzdrževanje«, vnaša dve novi, povsem enakopravni sestavini: »varstvo« in »obnovo«. Če je pri prvih dveh sestavinah tako pojmovane nege odločilno poznavanje narave, tehnologij in ekonomike, pri drugih dveh odločilno mesto zavzame etično odločanje.

Ohranjanje (celotne) narave, kot napoveduje tudi naslov našega zakona, je torej kot cilj mogoče dosegati le z nego, ki ji bomo od primera do primera z etičnim razmislekom odmerjali usklajena razmerja med varstvom, razvojem, vzdrževanjem in obnovo. Dokler bodo razmerja teh sestavin žrtve parcialnih interesov, narava ne bo varna. Cilj vsega naravovarstvenega delovanja naj bi torej bil v uvedbi principov nege v naše odnose z naravo. Za to ima naravovarstvo navsezadnje največ poverilnic: poznavanje narave, nobenih neposrednih gmotnih interesov in razmeroma izoblikovana etična izhodišča.

ad 4) Kakšno je mesto varstva narave med drugimi znanostmi?

Redki bodo takoj razumeli usodno pomembnost tega vprašanja. Za operativo je to bolj ali manj akademsko vprašanje, medtem ko je naravovarstvenega učenja in raziskovanja, ki bi to mesto jasno opredelilo, vse premalo. In vendar je danes iz varstva narave mogoče doktorirati, kar naj bi pomenilo, da gre za znanstveno disciplino z natančno določenim predmetom obravnavanja, z družbeno sprejetostjo, z ustrežno institucionalno podporo ter z lastnim raziskovanjem in učenjem.

Kar zadeva predmet obravnavanja, določene nejasnosti izvirajo že iz zakona. Najbrž je težko sprejeti, da skrb za biotsko pestrost in nekaj uradno proglašanih naravnih vrednot pokriva že vso naravo.

Še večje so težave z razlikovanjem med varstvom narave in varstvom okolja. Strokovna in laična javnost ga preprosto rečeno nista sposobni. Je okolje del narave (kot trdi zakon) ali obratno (kot nakazuje vsa administrativna ureditev področja)? In zakaj o ohranjanju biotske raznovrstnosti govori tudi ZVO (čl. 2)? Vse naštetu gotovo prispeva k slabi prepoznavnosti naravovarstva.

Nenatančna določenost predmeta obravnave se še nadaljuje: po preprosti logiki, da je predmet varstva narave (samo) narava, je področje leta 1994 veliko prelahko prešlo iz kulturnega v okoljski resor. Po isti logiki se na področju praviloma zaposlujejo le naravoslovci (biologi ali diplomanti aplikativnih področij naravoslovja), kar v operativnem varstvenem delu pušča vrzel, ki opozarja na spregledanost človekovega odnosa do narave kot pomembnega vidika varstvenih tem.

Kar zadeva raziskovalno delo, so stvari podobne. Ni še vsaka naravoslovna raziskava ali popis ogrožene vrste že naravovarstvena raziskava: zaradi nje vrsta ne bo nujno varnejša ali bolj ohranjena.

V novejšem času smo dobili revije, posvečene varstveni biologiji in ekologiji, kar je vsekakor dobro, vendar nas bo že kratek vpogled v naravo naravovarstvenih konfliktov, ki se jih njihove objave dotikajo, prepričal, da vsebujejo vse sestavine trajnostne paradigme: ne le ekološke, marveč tudi socialno in ekonomsko. Noben ekološki problem ogrožene narave, ki ga bomo zaznali, ne bo rešen brez socialnega konsenza in upoštevanja finančnih danosti.

Zakaj potem nimamo naravovarstvenih raziskav, ki bi pokrile vse tri vidike trajnosti? Neobhodno bi bile potrebne za obstoj in razvoj stroke, ker je naravovarstvo izrazito multidisciplinarna znanost, ki zahteva sodelovanje disciplin, ki pa se v praksi resnično sodelujoče srečajo le redko - ali nikoli. Potemtakem je mogoče zaključiti, da ima naravovarstvo med številnimi znanostmi prav posebno mesto: povezujoče. Ali bo to še naprej ovira ali pa morda prednost, je odvisno od nas samih in naše odprtosti. Tu ne gre več za perspektivo obleganca.

ad 5) Kakšno bo varstvo narave čez 20 let?

Z izobraževalnim programom načrtujemo delovanje stroke za desetletja naprej, ko današnji zakon gotovo ne bo veljal več. Novega bodo pisali prav strokovnjaki, katerih izobraževanje naj bi načrtovali danes. Kam bo šel razvoj do takrat, ne vemo; lahko le predvidevamo različne smeri. Zato mora biti izobraževalni okvir za prihodnost nujno širši od zakonskega okvira današnjega časa. Jutrišnje varstvo narave bo zagotovo drugačno od tega, kot ga razumemo danes.

In zakaj ravno čez 20 let? Najprej zato, ker izobražujemo za prihodnost. Drugič zato, ker naj bi približno ob tem času potencialni diplomanti dosegali svoj ustvarjalni vrhunec, in tretjič zato, ker se dober del danes aktivnih še spominja, kako je bilo pred 20 leti.

Recimo samo, da je pred 20 leti varstvo narave v samoupravnih okvirih še urejal zakon iz leta 1981, da je dejavnost sodila v resor kulture in da nismo vedeli ničesar o evropskih naravovarstvenih direktivah. V dveh desetletjih se je vse to spremenilo - in še marsikaj. Tudi v naslednjih dveh se bodo spreminjali pravni in institucionalni okviri. Narava (tudi človeška) se bo spremenila bolj malo. Študentom naravovarstva naj bi torej dajali na strokovno pot tisto, kar se za današnjo starejšo generacijo ni spremenilo niti po dvakrat dvajsetih letih: ljubezen, spoštovanje, globok občutek odgovornosti do narave, katere del smo.

Gotovo je treba spremljati duha časa in se odzivati na njegovo spreminjanje. Diplomant katerekoli stopnje naravovarstvenega študija naj bi bil širok, razgledan, odprt, hkrati pa zavezan osnovnim velelnikom človekovega odnosa do narave, ki veljajo v vseh časih.

4. OSNOVNE POTEZE NARAVOVARSTVENE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Oblikovanje vsebin in oblik različnih ravni naravovarstvene vzgoje in izobraževanja je v bistvu izjava o hotenju, kako globoko naj bi naravovarstvo zaživelo v vsakodnevni praksi.

Razmislek o tem lahko izvira že iz naravovarstvenih upravnih (ZON, čl. 111) in operativnih (ZON, čl. 117) nalog, ki jih našteva veljavni zakon, mogoče pa ga je zastaviti tudi širše - s pogledom naprej - kot razvojno strategijo celotnega področja, neomejeno in neobremenjeno s trenutnimi danostmi.

Strokovnjake na najrazličnejših področjih običajno izobražujemo ob predpostavkah, da je znano:

- a) kakšne so trenutne in prihodnje potrebe po določenih izobrazbenih profilih;
- b) kakšna dela naj bi kandidati opravljali po zaključeni izobrazbi na določeni stopnji;
- c) kakšna naj bi bila zahtevana predhodna izobrazba kandidatov, ki v študij vstopajo na določeni stopnji;
- d) kolikšna naj bi bila prehodnost med posameznimi izobrazbenimi stopnjami.

Vsak prihodnji razmislek o naravovarstveni vzgoji in izobraževanju se bo moral začeti z odgovarjanjem na ta vprašanja. Kdo zna (tu in danes) odgovoriti nanje? Zakon teh odgovorov ne daje in naravovarstvo (kot stroka?) je premlado in prešibko definirano, organizacijsko pa preveč različno, da bi lahko odgovorilo samo iz pretekle prakse. Morda bi prav iskanje teh odgovorov lahko prispevalo k jasnejšemu definiranju naravovarstva kot stroke.

Poleg tega je v naravi tega področja še zanimiva delitev učenja na tisto, namenjeno varuhom, in tisto drugo, namenjeno tistim, pred katerimi in za katere naj bi naravo ohranjali. Vsi so potrebni tako vzgoje kot izobraževanja. Učenje vseh naj bi izviralo iz iste naravovarstvene doktrine. Glede na mesto enih in drugih v shemi medčloveških odnosov pa je zorni kot tega učenja tako različen, da včasih nastane vtis, da obstajajo tri vrste naravovarstvenega učenja: eno za varuhe, drugo za vsakodnevne uporabnike narave in tretje za tiste, ki jo zares ogrožajo. Od njihove ozaveščenosti je odvisna sprejetost ideje o varstvu narave v najširši družbi. Dejstvo je, da na tem področju »ponudba« (idej, dejavnosti) presega »povpraševanje«, da varstvo narave ni splošno sprejeto, ker javnosti natančno čutijo, da je prav to, kar je: slaba vest, omejevanje neodgovorne svobode. Prav iz tega izvira večina naravovarstvenih konfliktov med neosveščeno javnostjo in za dialog neusposobljeno stroko, ki trdi, da pozna (vso?) naravo - žal pa ne pozna niti človeške (narave).

Ob tem se ponovno sprašujemo, ali ohranjanje narave res zadeva le biotsko pestrost in naravne vrednote in ne tudi ohranjanja in razvijanja časa in okoliščinam primerne odgovornega odnosa do narave? Če namreč sprejmemo slednje, smo potrdili, da v varstvu narave ni problem narava, ampak človek. S tem smo tudi potrdili, da varstvo narave ni zgolj naravoslovna, marveč tudi človekoslovna veda, ki obravnava človeka kot posameznika in kot

skupnost. To mora nujno odsevati tudi v zadevnem vzgojno-izobraževalnem programu - za naravovarstvenike in javnost.

5. OBRISI NARAVOVARSTVENEGA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROGRAMA

Po vsem povedanem lahko razmislak o naravovarstvenih vzgojno-izobraževalnih programih zastavimo na nekaj nekoliko provokativnih trditvah:

1. Naravovarstvo ni tisto, kar večina ljudi misli, da je.
2. Naravovarstvo je veda o preživetju, utemeljena na vrednotah in etičnih ozirih.
3. Sodobni naravovarstvenik je »advocatus naturae«.
4. Ideja naravovarstva temelji na istih stebrih kot ideja trajnosti.
5. Interdisciplinarnost varstva narave je ovira in razvojna prednost hkrati.

ad 1) Naravovarstvo je prej človekoslovna kot pa naravoslovna disciplina

Povsem logično je bilo, če so bili prvi naravovarstveniki predvsem poznavalci narave. Z naraščajočo zapletenostjo odnosov med človeštvom in naravo pa se je jedro naravovarstva premikalo vse bolj proti človeku. Gotovo je tu osnovno poznavanje narave in njenih zakonitosti nujno; očitno pa je, da je za uspešno naravovarstveno delo treba poznati tudi zakonitosti s področja psihologije, filozofije, sociologije, ekonomike, prava itn.

Sloves plemenite tradicije in ime področja samo pa sta nanj privabljala naravoslovce, ki so privabljali druge naravoslovce, ki prav tako niso bili večji družboslovja in so ga zato (ne)hote spregledovali ob vsaki priložnosti. Rezultat? Stroka, ki v neprijaznih okoljih slabo komunicira svoje vrednote in se iz bleščeče samoosame prepira z vsem svetom.

Ko bi bilo v tem trenutku mogoče financirati eno samo naravovarstveno raziskavo, bi bila za stroko gotovo najzanimivejša temeljita študija o tem, kako naravovarstvo vidijo različni deli javnosti. To bi bila šele osnova za pisanje strategije, zakona, načrtov in nenazadnje izhodišče za postavljanje vsega sistema naravovarstvenega učenja, ki ga v tem trenutku nimamo.

V bistvu gre za tragičen nesporazum; javnost je prepričana, da je naravovarstvo samo sebi namen, konjiček ali sinekura nekim ljudem, ki so izgubili stik z realnostjo, stroka pa ni sposobna prepričati jih o nasprotnem: da gre za preživetje vseh in da eni razmišljajo o stiku z realnostjo danega trenutka, drugi pa vidijo tudi realnost prihodnosti.

Vzpostavitev dialoga, ki bi ljudi prepričal o tem, za kar se stroka zavzema, je njena najpomembnejša naloga. To ne bo projekt, ampak proces: prej ko bomo z njim pričeli, prej se bodo stvari premaknile - naravi in ljudem v dobro.

ad 2) Naravovarstvo je veda o preživetju, utemeljena na vrednotah in etičnih ozirih

Širše gledano se vidiki preživetja spreminjajo že pri človeku samem: o preživetju posameznika, družine, rodu, naroda, človeštva ali katerekoli vrste pač razmišljamo na različne načine. Pri tem preživetje naenkrat izgubi zgolj fizične razsežnosti. Mogoče tako gledanje še velja v najprvobitnejših človeških skupnostih in v naravi, na katero človek še ni vplival - potem pa ne več. Podobno je z razumevanjem intrinzične pravice do preživetja/obstoja v najširšem smislu. Biti najbolj sposoben za človeka ni samo tekmovalna prednost v paradigmi tekmovalnosti, marveč tudi etična obveza v tolikokrat spregledani paradigmi sodelovanja, ki izvira iz preprostega spoznanja, da smo (v mejah možnega) dolžni kompenzirati neugodne pogoje za obstoj, ki jih (ne)hote ustvarjamo za drugo naravo. To je za ljudi neprijetno sporočilo. Prinašalci takih sporočil niso bili nikdar priljubljeni. Naravovarstvo nikakor ne bi smelo biti edini tak prinašalec, pač pa predvsem generator takih sporočil. Zato bi moralo še posebej poskrbeti, da taka sporočila ljudi dosežejo po različnih poteh hkrati.

Naravovarstveno učenje je gotovo najpomembnejša od takih poti. Ljudje se učimo na primerih. Na tem področju so najboljši primeri naravne vrednote ali recimo ogroženi deli narave nasploh. Ob spraševanju, zakaj naj bi bilo nekaj naravna vrednota ali zakaj je nekaj naravnega sploh ogroženo, se razvije vsa paleta naravovarstvenega učenja. Konkretno »vredno« ali »ogroženo« naenkrat nista več osrednji temi naravovarstva, ampak to postane razmišljanje o človeku vrednem in od človeka ogroženem. Zakaj vrednem, zakaj ogroženem? V tem je kal etičnega samoizpraševanja, ki je od nekdaj bilo jedro naravovarstvene misli. To je tisto nekaj, česar ne pokrije noben zakon, in ni nujno, da tisti, ki zgolj izpolnjuje črko zakona, že ravna etično. Kako to sporočiti ljudem? Težka, a imenitna naloga.

ad 3) Zagovorništvo narave

Kaj je narava in kako varovati to »celoto materialnega sveta...«? Nobena veda ne pripelje naravnost do odgovorov na ti vprašanji. Težave s percepcijami osnovnega so tudi največje težave naravovarstva.

Posameznikov in navsezadnje tudi naravovarstva samega ni težko mobilizirati v obrambo lepe soteske, neškodljive, krotke živali ali pisane, lepo dišeče rože. Kadar je govor o vsej naravi, pa ta pojem dobi neke abstraktne razsežnosti, o katerih ne znamo, ne moremo razmišljati, ali pa se nam preprosto ne ljubi. Ob sprejemanju zakonodaje o še tako trivialni stvari, ki zadeva naše življenje, se formirajo koalicije, ki v stvari vidijo svoj interes, se razgrejejo razprave, pritiski - in prav je tako. Kadar pa je govor o naravi, ki vendar zadeva nas vse, je slika povsem drugačna: razglašeno se v mejah lastnih interesov oglašajo posamezne naravoslovne discipline, a ni nikogar, ki bi zmoget in hotel spregovoriti v imenu vse narave. In večini je očitno prav, da je tako. Narava je brez zagovornika. Kdo je bolj poklican, da ji stopi v bran, kot ravno operativno naravovarstvo, ki je dan za dnem priča zlorabam žive in nežive narave ter nasilju nad naravnimi

procesi? Pa imajo ti ljudje mandat za to? Kako so na to vlogo pripravljene? Zakaj na naših šolah ne uče o Listini o Zemlji (Earth Charter)? Kdo nas je kdaj učil, da je vsa narava vrednota? Spet smo pri vzgoji in izobraževanju.

ad 4) Trajnostni stebri ideje naravovarstva

Razmislek o vsebinah naravovarstvenega učenja mora gotovo zajeti tudi spraševanje, zakaj je naravovarstvo le redko tako uspešno, kot bi želeli. Ali drugače povedano: kaj še naj bi naravovarstveno učenje vsebovalo, da bi bila stroka bolje sprejeta in bolj uspešna, učinkovita.

Osrednje vprašanje ohranjanja narave ne zadeva le človekovega odnosa do biotske pestrosti in naravnih vrednot, temveč njegov odnos do (vse) narave. Gildemeister je pojem ohranjanja (nege) v širšem pomenu besede prepričljivo utemeljil kot vprašanje razmerij med varstvom, ohranjanjem obstoječega, rabo in obnavljanjem. Ta razmerja so od primera do primera različna in niso odvisna le od stanja narave, marveč tudi družbenih vrednot, prioritet, konsenza in posledično od razpoložljivega denarja. S tem pa so zajeti tudi vsi trije stebri ideje trajnosti: ekološki, socialni in ekonomski. Z avtopsijami propadlih projektov se varstvo narave ne ukvarja. Pa bi se moralo. Večina gradiv, namenjenih ozaveščanju javnosti, je polna lepih slik in zmagovitih zgodb. Prav je tako - že iz psihoterapevtskega vidika. Ampak prav tako (in za stroko še bolj) bi bilo koristno objektivno analizirati, zakaj nam ob najbolj zrelih priložnostih propadajo imenitne naravovarstvene ideje. Ni denarja - ampak zakaj ga ni? Ni podpore - ampak zakaj je ni? Tudi v stroki bo treba priznati, da ni več tako složno homogena, kot je bila; javnost pa tako ali tako nikoli ni bila naklonjena dolgoročnim projektom z odmaknjenimi cilji. Vse to je realnost, na katero je treba računati tudi v učenju o varstvu narave. Kaj v dosedanjih programih nas je pripravljalo na to?

ad 5) Interdisciplinarnost varstva narave je ovira in razvojna prednost hkrati

Če sprejmemo podmeno, da naravovarstvo temelji na istih treh stebrih kot ideja trajnosti, smo pritrdili dejstvu, da gre za interdisciplinarno področje z vsemi ovirami in prednostmi, ki jih to prinaša.

Interdisciplinarnosti se ne študira, ampak se jo živi. Vendar je to življenje za naravovarstvenike mnogokrat težko, ker so področja, ki oblikujejo »trajnostne« stebre naravovarstva, preveč različna in se v praksi le redko srečujejo - še posebej v iskanju sinergijskih učinkov.

Ta različnost je tudi vzrok za različno razvitost naravoslovne, družboslovne in ekonomske komponente naravovarstva, pa tudi za včasih problematično (ne)sodelovanje resorjev, katerih pristojnosti segajo na področje ohranjanja narave.

Troedina narava področja brez dvoma otežuje njegovo delovanje, a hkrati nakazuje tudi pot v pravo interdisciplinarnost. Razlike med naravoslovjem, družboslovjem in ekonomiko v naravovarstvenem učenju praktično onemogočajo študij varstva narave v tako imenovani »vertikali«, ko se znanje nekega ozko opredeljenega področja zložno akumulira v letih dodiplomskega študija. Interdisciplinarnega načina mišljenja se pač ne ustvari samo z neko mešanico študijskih predmetov.

Mnogi ne razumejo, da v treh, štirih letih še tako nadarjenemu mlademu človeku ni mogoče posredovati dovolj integriranega znanja z vseh treh konstitutivnih (naravoslovnega, družboslovnega in ekonomskega) področij varstva. Kandidat ga v tem času niti ni sposoben resnično osvojiti, da bi bil lahko naravovarstveno prepričan in hkrati strokovno enakovreden sogovornik diplomantu sorodnih naravoslovnih, družboslovnih ali ekonomskih programov. Zato je vprašljiva tudi zaposljivost takih diplomantov - s tem pa tudi smiselnost takih naravovarstvenih študijskih programov - in njihova prihodnost. Sploh se zdi, da so ti programi (srednješolski in višješolski) nastajali brez celostnega koncepta naravovarstvene vzgoje in izobraževanja, prej iz potreb ponudnikov kot pa iz potreb stroke in zaposlitvenih možnosti diplomantov.

Zdi se tudi, da pravega študija naravovarstva (s tremi stebri trajnosti) na prvi bolonjski stopnji za zdaj niti nimamo, lahko pa študij ohranjanja narave jemljemo kot vzorčni primer interdisciplinarnega študija na naslednji (magistrski) stopnji, kamor naj bi vstopali diplomanti kateregakoli študija prve stopnje. Skorajda ni področja, ki ga ne bi bilo mogoče povezati z idejo varstva narave. Tako bi ti magistrandi prihajali z že dokaj izoblikovanimi poklicnimi profili, ki bi jih v nadaljevanju le dopolnjevali v naravovarstvenem smislu. Uvideli bi namreč, da so na to interdisciplinarno področje prinesli del znanja, ki je za reševanje naravovarstvenih problemov potrebno, a nikakor ne edino. Spontana izmenjava pogledov, ki jih imajo diplomanti različnih strok na reševanje istega naravovarstvenega problema, je tista največja vrednost takega študijskega procesa; to je nekaj, česar ne zmoreta zagotoviti ne najboljši program niti najboljši učitelj.

Odprtost podiplomskega študija naravovarstva diplomantom najrazličnejših dodiplomskih programov ustvarja interdisciplinarnosti bolj naklonjeno klimo. Gotovo bodo študenti takega programa prej prisluhnili drugim, k reševanju istega problema usmerjenim mnenjem. Ohranjali bodo strokovne vezi in bodo interdisciplinarnosti bolj naklonjeni tudi v svojem kasnejšem delu.

Interdisciplinarnost torej ni le problem, marveč v sebi nosi tudi že njegovo rešitev: hkratna osvetlitev konkretnih vprašanj s treh perspektiv je enako zanimiva za razmišljajočega srednješolca kot za študenta ali strokovnjaka, ki iskreno išče optimalne rešitve. S tega vidika ima področje naravovarstva še en imeniten, a doslej spregledan povezovalni potencial.

6. KAKO DO NARAVOVARSTVENEGA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROGRAMA

Naše naravovarstvo ima dolgo, spoštovanja vredno tradicijo, vendar v njegovem razvoju ni opaziti neke načrtnosti. Vsak prehod iz enega kulturno-političnega sistema v drugega je pomenil začetek novega obdobja, novo rojstvo naravovarstvene misli. Ta obdobja obeležujejo imenitni, a v bistvu nepovezani dogodki, ki so bili prej rezultat trenutnega navdiha kot pa sistematičnega načrta.

Tako tudi danes slovensko naravovarstvo še vedno nima izjave o poslanstvu, kodeksa, strategije razvoja in programa, ki bi si to ime zaslužil.

Brez teh dorečenosti je seveda težko govoriti o temeljni filozofiji raziskovanja in učenja. Morda pa je ravno razmislek o naravovarstvenem učenju zaradi temeljnosti tega področja lahko pomemben prispevek k luščenju odgovorov na vprašanja o teh postulatih, bistvenih za definicijo in razvoj vsake stroke.

Razmisleki o obrisih naravovarstvenega vzgojno-izobraževalnega programa načenjajo nekatera prej našeta vsebinska vprašanja. Poleg njih pa je potreben še razmislek o širšem okolju, v katerem naj bi tak program deloval. Tako preprosta in logična so ta vprašanja, a si jih nismo nikdar zastavljali, še manj pa skušali nanje (samo)kritično odgovarjati.

1. Koliko je ohranjanje narave del naše splošne kulture?
2. Koliko je ohranjanje narave del obveznih vzgojno-izobraževalnih programov (na vseh stopnjah)?
3. Kakšne so (naj bi bile) naravovarstvene vsebine v programih vseživljenjskega učenja?
4. Ali je varstvo narave stroka? Kdo govori v njenem imenu?
5. Koliko in kakšne kadre potrebujemo za realizacijo (neobstoječih) programov?
6. Kako zastaviti učenje o trajnostnih stebrih naravovarstva na vseh stopnjah - za strokovnjake in laično javnost?

Kdo zna in kdo sme odgovarjati na ta in podobna vprašanja? Kaj je naša naravovarstvena stroka in kdo lahko nastopa v njenem imenu? Je njeno poslanstvo služiti zakonu ali naravi? Bo v iskanju odgovorov na ta vprašanja zmagala medčloveška tekmovalnost ali resnična ljubezen in spoštovanje do narave?

Zadnji čas je za pogovor o našem sedanjem in prihodnjem učenju o sožitju z ostalo naravo.

7. VIRI

1. Berginc, M., J. Kremesec – Jevšenak, J. Vidic (2007): Sistem varstva narave v Sloveniji. MOP. Ljubljana. 128 str.
2. Gildemeister, R. (1976): Gedanken zum Wort Pflege. Natur und Landschaft 51:245-246
3. Listina o Zemlji. <http://minoriti.rkc.si/poslanst/pmvs/dokumenti.htm>
4. Peterlin, S. (1998): Kaj je varstvo narave? Proteus 61(1):35-37
5. Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot. Ur. l. RS 111/2004
6. Pravilnik o spremembah Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot. Ur. l. RS 93/2010
7. Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012. Ur. l. RS 2/2006
8. Zakon o ohranjanju narave (ZON - UPB2). Ur. l. RS 96/2004
9. Zakon o varstvu okolja (ZVO-1 - UPB1). Ur. l. RS 39/2006